

Periurbana jordbrukare i norra Mälardalen och deras uppfattning om begreppen hållbar utveckling och hållbart jordbruk

Av: Mårten Thorslund

Handledare: Madeleine Bonow

Södertörns högskola | Institutionen för Naturvetenskap,
miljö och teknik

Kandidatuppsats 15 hp

Hållbar utveckling | Vårterminen 2017

Programmet för Miljö och utveckling

Sammanfattning

Nyckelord: ekologisk förståelse, avståndsmoral, ekemoni, hållbart intensifierat jordbruk, hållbarhet, livsmedel

I dagens samhällen lever merparten av befolkningen utan egen djup kunskap om eller praktisk erfarenhet av jordbruk. Det påverkar våra uppfattningar om oss själva och vår plats och roll i samhället.

Dagens jordbruk och samhällsutveckling är tätt sammanflätade på gott och ont. De både samverkar och motverkas av respektives effekter i form av dolda kostnader.

Syftet med studien är att ta reda på hur hållbarhetsbegrepp uppfattas av de periurbana jordbrukarna mätt som kvalitativt skilda beskrivningskategorier med fenomenografisk metod.

Studien baserar sig på fem semistrukturerade djupintervjuer med periurbana jordbrukare och identifierar deras uppfattningar om hållbarhetsbegreppet som studiens resultat.

Studien omfattar förutom egen empiri också begreppen avståndsmoral (Almers 2009) och ekologisk förståelse (Carlsson 1999) genom tidigare forskning. Ytterligare en studie (Larsson 2016) som använts utgår från tre scenarier för hur jordbruk i Östersjöregionen kan bli mer hållbart. Frågeställningarna som valts är:

1. Vad är jordbrukarnas uppfattningar om begreppet *en hållbar utveckling*?
2. Vilka uppfattningar har de av begreppet *ett hållbart jordbruk*?
3. Vad har jordbrukarna för tilltro till om hållbarhetsdefinitionen kan förverkligas?

I den empirin och med stöd av dessa studier, framläggs att och hur ekonomin dominerar över de sociala och ekologiska aspekterna inom hållbarhetsbegreppet och hur stora skillnader mellan ord och handling råder inom praxis i hållbarhetsfrågan. Låg förståelse för ekologi och moralfrågor inom hållbarhetsområdet minskar enligt studien sannolikheten för att vi ska kunna uppnå en hållbar utveckling.

I diskussionen återknyts till frågeställning och syftet. Där diskuteras även det som framkommer i uppsatsens bakgrund och problembeskrivning exempelvis att samhällets utmaningar i hög grad sammanfaller med jordbrukets. Aktuell forskning liksom den egna empirin pekar på att pedagogiska, etiska och moraliska utmaning väntar våra samhällen. Slutsatsen blir att moral och etikfrågor kan stärka det teoretiska begreppet *hållbar utveckling*.

Abstract

Keywords: ecological understanding, distance moral, economy, Sustainable Intensification of Agriculture, urbanization

Today, most of us live without a physical understanding of what agriculture does in and for modern societies and what its implications are. This makes it hard to see all the complex facets surrounding the farming practice and its connection to our past, present and future.

This study explores how peri-urban farmers experience what they find to be a weak practice of the for them purely theoretical phenomenon of *sustainable development*. Five in-depth interviews were conducted with unconventional farmers in fertile Swedish agricultural area around Mälardalen. Nearby cities include Stockholm, Enköping and Uppsala.

The qualitative empirical study deals with issues of peri-urban agriculture and sustainable intensification of agriculture. But above all describes clusters of how the farmers experience the concept of *sustainable development*. The methodology of phenomenology is used as a way of experiencing what the farmers express both explicitly and implicitly.

By adding the term *sustainable farming*, a triangulation is done for *a sustainable development*. Two peer-reviewed studies that launch the terms *ecological understanding* (Carlsson 1999) and *distance moral* (Almers 2009), together with the sustainability terms, make a more robust theoretical framework for interpreting *a sustainable development*.

The third peer-reviewed study by Larsson (2016) uses scenario analysis of what an up-scaled agriculture in Polish and three Baltic states could mean for the Baltic sea region. The scenarios point out the effects of either converting into Ecological Recycling Agriculture (ERA) or to the conventional agricultural policy (CAP) as promoted in Sweden and the European Union.

The empirical study as well as the peer-reviewed studies mutually find a dissonance between theory and practice between governance, organizations, farmers and consumer behavior when it comes to sustainable farming as well as a sustainable development as defined by the UN (WCED 1987).

The study raises how a sustainable intensified farming, SIA, (Rockström 2016) and the theoretical framework of sustainable development could benefit from a higher level of ecological understanding and distance moral. The study also suggests a new term: *ecemony*, from a semantic merger of the terms *economy* and *hegemony*. By *ecemony* I argue that the economy has been given such prominence by and for us, that it pours through our minds and collective thoughts and governance so that it now constitutes our common senses.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	- 2 -
Abstract.....	- 3 -
Förord	- 6 -
Inledning.....	- 7 -
Jordbruk som civilisationens vagga.....	- 7 -
Jordbrukets komplexitet, sårbarhetsområden och resursutnyttjande.....	- 7 -
Kopplingen mellan planetära gränser, jordbruket och en hållbar utveckling.....	- 7 -
Problemställning.....	- 8 -
Syfte.....	- 9 -
Frågeställning	- 9 -
Teori	- 10 -
Teoretisk utgångspunkt	- 10 -
Hållbar utveckling	- 10 -
Stark eller svag hållbarhet	- 10 -
Antropocentrisk hållbarhet	- 11 -
Tidigare forskning	- 11 -
Studie 1: Hållbart jordbruk.....	- 11 -
Studie 2: Ekologisk förståelse	- 12 -
Studie 3: Avståndsmoral.....	- 12 -
Metod.....	- 14 -
Triangulering genom hållbart jordbruk	- 14 -
Urval.....	- 14 -
Fenomenografi.....	- 15 -
Andra ordningens perspektiv.....	- 15 -
Uppfattningar som kvalitativt skilda kategorier	- 15 -
Utfallsrummet.....	- 16 -
Metodansats och hållbarhetsbegreppet.....	- 16 -
Metodredovisning.....	- 16 -
Avgränsning	- 16 -
Intervjuernas genomförande	- 17 -
Datainsamling.....	- 17 -

Databearbetningsprocess	- 17 -
Analysprocess	- 18 -
Forskningsetik	- 18 -
Skevhet och begränsningar	- 18 -
Resultat	- 20 -
Studiens beskrivningskategorier	- 20 -
Intressekonflikter inom hållbarhetsbegreppet	- 20 -
Uppfattningar om ett hållbart jordbruk.....	- 25 -
Resonemang som visar på avståndsmoral och ekologisk förståelse	- 26 -
Diskussion	- 28 -
Hållbarhetsbegreppet	- 28 -
Hållbarhet, ekonomi och ekemoni.....	- 28 -
Ekologisk förståelse och avståndsmoral.....	- 28 -
Hållbart jordbruk	- 29 -
Svar på studies syfte och frågeställningar	- 29 -
Studiens tillämpbarhet	- 30 -
Slutsatser.....	- 31 -
Referenser.....	- 32 -

Förord

Jag ser fler skäl till varför nutida samhällen behöver livskraftiga jordbruk i städernas utkanter, annat än att vi behöver äta mat. Att vår livsmedelsförsörjning är global bevisas av att hälften av allt vi äter och dricker i Sverige importeras vilket skett på bekostnad av inhemsk produktion och livsmedelssäkerhet.

Det kan finnas skäl att verka för en mer lokal livsmedelsproduktion eftersom det i framtiden kan bli mer osäkert om de förutsättningar vi tidigare tagit för givna även då råder: tillgång till billig energi, oexploaterad mark, jord av god kvalitet, tillräckligt med näringsämnen, väl fungerande klimatreglering med mera. Men mer lokala livsmedelssystem skulle även kunna bidra till sysselsättning, skatteintäkter och vara en viktig länk mellan stad och land i ett allt mer urbaniserat Sverige. Vår mat är både ett uttryck för landets och världens sammanlänkade behov av produktion och konsumtion liksom för vår regionala och lokala historia och gemensamma kultur. Ordet kultur härstammar rent av från ordet odling¹.

I den egna studien, som inriktar sig på periurbana jordbrukare i utkanterna av Stockholm, Enköping och Uppsala, har slitningar, skillnader och konflikterande intressen inom hållbarhetsbegreppet framkommit. Det finns en stor bredd i samhället vad gäller vilka tolkningar som görs av begreppen *hållbar utveckling* och *hållbart jordbruk*. Denna studie visar uppfattningar om hållbarhetsbegrepp sett ifrån dessa okonventionella jordbrukares perspektiv. Genom den fenomenografiska metoden ges förhoppningsvis en rättvisande representation av uppfattningar som sällan hörs i debatten eller forskningen.

Jag står i tacksamhetsskuld till de fem individer och deras familjer för deras tid och öppenhet. Jag hoppas studien kan väcka intresse till annan forskning. Det behövs fler framsynta och modiga samhällsmedborgare, makthavare och jordbrukare och bättre helhetsförståelse över komplexiteten inom och effekterna av nuvarande jordbruk- och livsmedelssystem och vilken påverkan våra livs- och konsumtionsmönster har på graden av hållbar utveckling i våra lokala och globala samhällen.

Studien visar att dagens jordbruk och livsmedelsproduktion har mycket kvar att bevisa innan samhället kan närma sig en hållbar utveckling. Ska vi på allvar tackla klimatfrågan, utarmningen av jordens resurser och närma oss en hållbar utveckling måste jordbruket bidra genom och anpassas efter rådande och framtida förutsättningar.

Tack till min handledare Madeleine Bonow vid Södertörn som tipsade mig om ämnet periurbant jordbruk och som liksom jag har anknytning till regionen där jag till stor del bedrivit intervjuarbetet.

Ett särskilt tack till min egen familj för all fantastisk stöttning under uppsatsens upp- och nergångar. Utan er är jag blott ett frö för vinden. Till Minna, Noma och Line: Adrig ensam!

¹ Ordet kultur enligt Nationalencyklopedien: ”kultur betyder egentligen odling” (Nationalencyklopedien u.å)

Inledning

Jordbruk som civilisationens vagga

Jordbruket utgör fundamentet för den mänskliga civilisationen. Våra samhällen är sprungna ur jordbrukets uppkomst för drygt 10 000 år sedan. Individer och regimer som framgångsrikt förvaltats det arvet har lyckats föra praktiken vidare och blev våra förfäder och mödrar. På så sätt är jordbruket en del av oss alla, vår historia och framtid och påverkar oss som individer liksom samhällsutvecklingen globalt, regionalt och lokalt.

Jordbrukets komplexitet, sårbarhetsområden och resursutnyttjande

Vad som hamnar på våra tallrikar, i våra glas och som därmed cirkulerar i våra kroppar och i biosfärens kretslopp utgör kedjor av svåröverblickbara samband. Att ha en total överblick och helhetsförståelse är omöjligt i dagens globaliserade och transportintensiva matsystem vilken av Livsmedelsverket beskrivs utifrån ett svenskt och globalt perspektiv i skriften *Livsmedelsförsörjning i ett krisperspektiv* (Lindgren & Fischer 2011, s. 3). Öppna transportvägar och tillgång till en stor import- och exportmarknad utgör både förutsättningar för och är exempel på sårbarhetsområden inom dagens livsmedelsförsörjning (Ibid, s. 45). Nuvarande jordbrukspraxis innebär inte bara fördelar utan även risker för både konkurrensutsatta jordbrukare som för svenska konsumenter och vår livsmedelssäkerhet².

Enligt vissa forskare stöttar samhället genom skatter och jordbrukssubventioner ett ohållbart industriellt jordbruk som leder till betydande externa kostnader vilka även kan få negativa socioekonomiska följder (Larsson 2016, s. 76). De ökade skördarna som är ett resultat av effektivitetsvinster inom jordbruk och förädlingsleden baserar sig på tillgång till billig fossil energi och insatsvaror³. Successivt har dagens system lett till stigande välbstånd, ökande befolkningstal, resursuttag, rubbad cirkulation av näringsämnen, förändrade markanvändning, konsumtionsmönster och stor ekologisk stress. Tillsammans med jorderosion och exploateringsrelaterade konflikter mellan stad och land och klimatförändringarna utsätter det nutida samhällen och framtida generationer för betydande risker och motverkar en hållbar utveckling (Fogelfors 2015, s. 33-35, 551-53).

Kopplingen mellan planetära gränser, jordbruket och en hållbar utveckling

Jordbruket står för betydande delar av de växthusgaser och resursutnyttjande som den mänskliga civilisationen ger upphov till. Det anses avgörande att jordbruket minskar sitt fossila och andra avtryck om vi ska kunna nå ett hållbart samhälle liksom för att nå klimatåtaganden inom Parisavtalet⁴ (Rockström 2016, s. 4). Begreppet *de planetära gränserna*⁵ lanserade av en forskargrupp ledd av Johan Rockström och Will Steffen vid

2 Författarens kommentar: Liktydigt med låg självförsörjningsgrad och låg beredskap, innebär få nationella (och lokala) matlager, matbanker och andra matreserver vilket innebär viss riskexponering och importberoende.

3 Författarens kommentar: Insatsvaror inom jordbruket inkluderar energi, drivmedel, konstgödsel, kemiska bekämpningsmedel med mera.

4 FN:s klimatkonferens, omfattar åtaganden som ska hålla temperaturökningarna under 2 grader. (EU 2017).

5 Ursprungligen ”planetary boundaries” (Steffen 2015).

Stockholm Resilience Centre (Stockholm Universitet 2017) för att illustrera detta samband. Gruppens forskning beskrev och illustrerade de gränser inom vilka vi behöver kunna hålla oss för vad gruppen kallar ”ett säkert handlingsutrymme för mänskligheten”⁶. Dagens jordbruk och livsmedelsförsörjning kan enligt gruppens analys inte betecknas som annat än ohållbar.

Den kritik som riktats mot en bristande grad av hållbarhet inom jordbrukspolitik och praxis under de senaste decennierna, som framläggs av bland andra Markus Larsson vid KTH⁷ (Larsson 2016, s.16-17. Fig. 1) och Rockström med flera (Steffen 2015) pekar ut många förbättringsområden inom jordbruk och livsmedelsförsörjningen. Enligt dessa forskare behöver också Sverige övergå till ett mer hållbart och resilient⁸ jordbrukssystem.

Problemställning

Ett återkommande problem och utmaning med hållbarhetsbegreppet är att det uppstår intressekonflikter mellan ekonomiska aspekter och ena sidan och sociala eller ekologiska aspekter å den andra. Det leder ofta till problem när ekonomin som princip ges företräde över övriga två vilket går på tvärs mot hållbarhetsdefinitionen och mot att hushålla med resurser på en planet med begränsade naturtillgångar⁹.

Bilden som framträder är att dagens jordbruk och samhällsutvecklingen både samverkar och motverkas av varandra inom respektive del. Positiva effekter från jordbruket som också innebär framgång för våra samhällen, såsom att jordbruket lyckats mätta många munnar, är på samma gång hållbarhetens akilleshäla eftersom det ökat våra resursuttag. Jordbruket har, sanktionerat av politiska beslut och av samhället, lett till kraftig befolkningsökning under främst 1900-talet vilket tillsammans med ett ökat välstånd anstränger och utarmar planeten bortom säkerhetsbarriärerna.

Ett hållbart jordbruk är en förutsättning för att hållbarhetsdefinitionen ska kunna bli verklig eftersom jordbruket tillsammans med livsmedelsproduktionen står för en så stor del av våra samhällens utsläpp av växthusgaser och resurs- och energianvändning. Jordbruket utnyttjar merparten av jordens tillgång på färskvatten, totalt sett påverkar biodiversitet mycket negativt och sätter livsnödvändiga näringsämnenas cirkulationsmönster ur balans (Rockström 2016, s. 4-7).

I periurbana lägen är utmaningarna för dessa ofta desamma som inom jordbruket överlag men här råder också hårt exploateringstryck och en hårdare och mer global konkurrens (Wästfelt & Zhang 2015).

6 Ursprungligen ”A safe operating space for humanity” (Rockström 2009).

7 KTH, Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm.

8 Resiliens betyder ”eftergivenhet, elasticitet” (Nationalencyklopedien u.å) och syftar inom ekologin på hur levande organismer och ekosystem uthärdar och anpassa sig efter förändrade förutsättningar och störning.

9 Hållbarhetsbegreppet *och de planetära gränserna* (Rockström 2009) har koppling till ekonomi, eftersom båda härstammar från grekiskans *oiko* (hus) och *nomos* (lag). Ekonomi kallas ibland *läran om att hushålla med resurser av knapphet*.

Syfte

Studien omfattar fem kvalitativa djupintervjuer för hur hållbarhetsbegrepp uppfattas. Med metoden fenomenografin identifieras uppfattningarna i vad som kallas för utfallsrummet. Det övergripande syftet med uppsatsen är att undersöka kvalitativt olika sätt att erfara hållbarhetsdefinitionen och hållbarhetsbegreppet bland de periurbana jordbrukarna. Distinktionen mellan *begreppet* och *definitionen* presenteras i teoridelen nedan.

Frågeställning

Jag avser att beskriva hur periurbana jordbrukare i studien erfar begreppen *en hållbar utveckling* och *ett hållbart jordbruk*. Följande forskningsfrågor har valts:

4. Vad är jordbrukarnas uppfattningar om begreppet *en hållbar utveckling*?
5. Vilka uppfattningar har de av begreppet *ett hållbart jordbruk*?
6. Vad har jordbrukarna för tilltro till om hållbarhetsdefinitionen kan förverkligas?

Forskningsfråga ett och två besvaras genom att båda begreppen kombineras genom triangulering. Fråga tre har en underordnad betydelse men syftar till att i diskussionen tolka hur intervjupersonernas förhåller sig till de intergenerationellt¹⁰ och rumsligt perspektiv eftersom dessa representerar grundbultar och utmaningar inom hållbarhetsarbete.

¹⁰ I hållbarhetssammanhang menas att vi har ett moraliskt ansvar inför kommande generationer så att de enligt hållbarhetsdefinitionen kan leva sina liv med likvärdig välfärd som nutida samhällens (WCED 1987).

Teori

Teoretisk utgångspunkt

Hållbarhetsbegreppet kan tolkas på en mängd olika sätt. Med denna studie vill jag tillföra tätortsnära, periurbana¹¹ jordbrukares uppfattningar. Uppsatsens teoretiska ramverk omfattar de närliggande begreppen *en hållbar utveckling* och *ett hållbart jordbruk* samt *avståndsmoral* och *ekologisk förståelse*. Ramverket består av dessa fyra begrepp som framgår nedan samt under avsnittet om tidigare forskning som studie två (Carlsson 1999) och tre (Almers 2009).

Begreppet *en hållbar utveckling* är öppet för individuella tolkningar. Denna studie använder två direkt relaterade begrepp som härmed definieras. Det första är *hållbarhetsbegreppet* med vilket avses hur samhället tolkar den praktiska tillämpningen av hållbarhetsdefinitionen. Därmed ger det plats för eget tolkningsutrymme och är alltså uppfattningarna som den egna empirin syftar till att kartlägga. Det andra är *hållbarhetsdefinitionen* som avser den officiellt antagna definitionen (WCED 1987). Tillsammans med det intergenerationella, miljöetiska resonemanget som beskrivits i frågeställningen utgör det vad som i uppsatsen benämns *hållbarhetsdefinitionen*.

Hållbar utveckling

Hållbar utveckling har funnits som begrepp sedan Brundtlandkommissionen på Världskommissionens uppdrag gav ut rapporten "Our common future" (WCED 1987), som är ett policydokument för FN:s medlemsstater. Den mest kompakta och spridda sammanfattningen av begreppet är: "*En utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov*" (WCED 1987, s. 43). Min studie lutar sig mot både kommissionens rapport och den svenska Långtidsutredningens beskrivning av densamma i vilken det beskrivs vara en hållbar utveckling om social, ekonomisk och ekologisk utveckling samtidigt råder (Fegler 2000, s. 23–24).

Två viktiga skillnader för hur personer uppfattar hållbarhetsbegreppet är om man utgår ifrån en stark eller svag hållbarhetsdefinition och om vi erfar hållbarhetsbegreppet antropocentriskt vilket förklaras nedan. I tidigare forskning återfinns genom Carlsson (1999) och Almers (2009) två begrepp för att tolka hur hållbarhetsbegrepp uppfattas. Det är *avståndsmoral* (Almers 2009) och *ekologisk förståelse* (Carlsson 1999) och båda kontrasterar delvis antropocentrismen.

Stark eller svag hållbarhet

Man kan uppfatta hållbarhetsbegreppet utifrån antingen en starkt eller en svag hållbarhet. Om de ekologiska, ekonomiska eller sociala delarna tillåts minska eller rent av utarmas till förmån för endera råder svag hållbarhet, som definieras såhär i skriften *Vad är hållbar utveckling*: "Svag hållbarhet innebär att det är värdet av samhällets samlade kapital som ska kunna utgöra

¹¹ Författarens kommentar: med periurban menas mark, vatten eller annat område i tätortsnära lägen. Det skrivs på engelska oftast *peri-urban* och används i samband med stadsplanering, jordbruk, miljö och liknande. En svensk definition saknas begreppet saknas men bör inkludera variabler som avstånd till större tätort/stad, distributionsmöjligheter, infrastruktur med mera.

en indikator på om utvecklingen är hållbar eller inte.” (Fegler 2000, s. 84). Motsatt gäller också att en stark hållbarhet definieras som en utveckling där inte exempelvis ekologiska värden riskeras eller går förlorade om samtidigt humankapitalet eller finansiellt kapital ökas. Osäkerhetsaspekter inför framtida generationers preferenser och behov anges som några av skälen som förespråkar en stark hållbarhet (Ibid, s. 83-84).

Antropocentrisk hållbarhet

Det rådande världssynen när människor betraktar sig själva, samhället, naturen och annat är från ett antropocentriskt perspektiv. Det finns studier (Uddenberg 1995) som menar att det ledande världssynen i Sverige kan vara ekocentrismen men dessa motsägs av andra ledande forskare (Sörlin 1991). Människan är med detta synsätt inte bara det enda levande varelsen med ett egenvärde hon är också överlägsen naturen och alla andra levande varelser (Carlsson 1999, s. 29). Almers beskriver hållbarhetsnormen såhär: ”Den hållbara utvecklingens etik beskrivs som intergenerationell antropocentrism till skillnad från den i västerlandet traditionella etikens intergenerationella antropocentrism.” (Almers 2009, s. 65).

Tidigare forskning

Studie 1: Hållbart jordbruk

Larssons avhandling fokuserar på näringsläckage och socioekonomiska aspekter av olika jordbrukstekniker utifrån ett hållbarhetsperspektiv utifrån förutsättningen att en kommande modernisering av jordbruken i Polen och Baltstaterna antingen bli till ett industriellt jordbruk, ”Konventionellt scenario” eller ett ekologiskt kretsloppsjordbruk, ”ERA scenario 2” respektive ”ERA scenario 2” (Larsson 2016, s. 50). Det sistnämnda innebär ett ekologiskt kretsloppsjordbruk efter svensk modell (Ibid). Denna sorts jordbruk bedrivs genom att praktisera växtrotation, kontrollerad djurhållning och att 80 procent av gödning och foder ska komma från den egna gården. Vinsterna med ekologiskt kretsloppsjordbruk beskrivs av dess förespråkare som minskade näringsförluster till vattendrag och minskade insatsvaror och energiåtgång (Beras u.å).

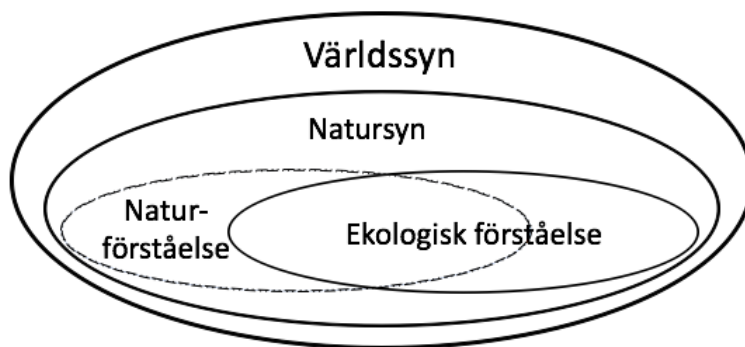
Resultatet av studien är i det konventionella scenariot en kraftigt ökad primärproduktion i länderna i fråga, samtidigt som närsaltshalterna i Östersjön skulle öka med 58 procent (kväve) och 18 procent (fosfor). Det skulle leda till ökad övergödning och gå tvärt emot HELCOM:s rekommendationer om minskning av närsaltsförluster till Östersjön (HELCOM 2005).

I ERA scenario 2 skulle avkastningen vara på samma nivå som idag men med betydande miljövinster. Båda kretsloppsscenarier ger kraftigt minskade närsaltsförluster, fosforförlusten skulle helt elimineras och kväveförlusterna minsk med 47-61 procent (Larsson 2016, s. 5).

En annan del av studien handlar om ”resilienta företag” och ett ”hållbart entreprenörskap” (Larsson, 2016, s. 62-64) inom jordbruket vilket i studien exemplifieras med det Södertäljebaserade företaget Ekolådan som erbjuder hemleveranser av grönsaker. Studien pekar på att lokalproducerade grödor enligt modellen stärker det periurbana läget och är ett exempel på hållbart jordbruk också ut ett konsumentperspektiv.

Studie 2: Ekologisk förståelse

Icke-pedagogiska fenomenografiska studier kan beröra samhällsfenomen och kallas ibland studier av utbildningseffekter men är ovanliga inom fenomenografin (Larsson 1986, s. 13). Carlssons avhandling utgör ett för min studie lyckosamt undantag eftersom hon också studerar hållbarhetsbegreppet. Carlsson etablerar ytterligare ett begrepp för studien: *ekologisk förståelse* som nedan jämförs med de närliggande begreppen *naturesyn* och *naturförståelse* (Sörlin 1991, Lundgren 1993). Figur 1 illustrerar den tankemodell där ekologisk förståelse ingår som en sorts djup ekologisk medvetandenivå och förhållningssätt till natur och miljö.

Figur 1. Ekologisk förståelse. Figuren beskriver relationen mellan världssyn, naturesyn, naturförståelse och ekologisk förståelse. Fritt från Carlsson (1999).

- *Naturesyn* syftar på hur vi kognitivt relaterar till, uppfattar och tolkar naturen vilket innefattar båda natur- och ekologisk förståelse
- *Naturförståelse* förstås som ett brett begrepp om hur människor uppfattar naturen som ett objekt och hur vi förstår dess funktion.
- *Ekologisk förståelse* beskriver hur vi förstår naturen, men också hur vi som individer och samhälle relaterar till den.

Med ekologisk förståelse adderas en upplevelsebaserad komponent om samspelen mellan naturvetenskap, samhälle och ekologi. På så vis representerar begreppet mer av en helhetsförståelse än *naturförståelse* och *naturesyn*. Man ska förstå ekologisk förståelse som hur naturen fungerar i förhållande till naturvetenskapen, främst då ekologin. Överst råder en individs världsåskådning, som kallas världssyn (Carlsson 1999, s. 27).

Studie 3: Avståndsmoral

Almers avhandling utvecklar genom egna fallstudier begreppet *avståndsmoral*. Detta fjärde begrepp (hållbar utveckling, hållbart jordbruk, ekologisk förståelse och härmed avståndsmoral) adderas till studiens teoretiska ramverk. Därmed inkluderas ett sätt att förstå det utmanande tids- och rumspektivet och kunna förhålla sig till detsamma för att därefter eventuellt ha en moralisk ambition och handlingsvilja att agera. Om *ekologisk förståelse* handlar om en sorts miljöetik som byggts in hållbarhetsdefinitionen- och begreppet så adderar *avståndsmoral* ambitionen att också handla enligt miljöetiken inom hållbarhetsdefinitionen. Det är alltså just handlandet eller ambitionen att handla som utmärker moralbegreppet.

Avståndsmoral lanserades som begrepp av Almers 2005. I hennes avhandling (2009) förklarar hon begreppet såhär:

Avståndsmoral syftar på moraliskt ansvar, både intergenerationellt och globalt, i handling. Handlingar som kan övervägas med avståndsmoraliska resonemang kännetecknas av att konsekvenserna av handlingarna drabbar/gynnar någon man inte har en direkt relation till, till exempel för att man inte lever samtidigt. Nuvarande förbrukning av fosfat kan få drastiska konsekvenser för generationer som dagens människor aldrig kommer att möta. Att med tanke på kommande generationers behov bemöda sig om att spara fosfat är exempel på en avståndsmoraliskt motiverad handling (Almers 2009, s. 66)

Exemplet Almers exemplifierar begreppet med är dubbelt relevant med en icke-förnybar resurs som utvinns långt bort, riskerar att snart ta slut, är nödvändig för jordbruket och för en hållbar utveckling, nämligen fosfor. Apropos skillnaden mellan etik och moral i detta sammanhang konstaterar Almers att: ”Är det handlingsdimensionen i hållbar utveckling man är ute efter, är det oundvikligt att ta moralbegreppet vid hornen. Etiken räcker inte till för att beskriva våra värdemässiga relationer i det levda livet.” (Almers 2009, s. 66).

Metod

Triangulering genom hållbart jordbruk

Att addera begreppet *hållbart jordbruk* till studien har tre syften. För det första har det berikat studien med en triangulering genom att inkludera det närliggande begreppet *hållbart jordbruk* vilket kan stärka studiens validitet. För det andra har det bidragit till att studien identifierat de personliga uppfattningar vilket är av vikt inom fenomenografiska studier. För det tredje så var det ett sätt att konkretisera teoretiska begrepp i intervjusituationerna.

Urval

Studien omfattar fem semistrukturerade djupintervjuer där de periurbana jordbrukarna utgör intervjuunderlaget. Först kontaktades kansliet för LRF Region Mälardalen (LRF 2017) för att nå deras medlemmar vilket var utan framgång. En annan organiserad form av jordbrukare, Bondens i Uppland (Bondens i Uppland u.å.) erbjöd en lista med sina medlemmar och även föreningen Ekologiska Lantbrukarna (Ekologiska Lantbrukarna u.å.) kontaktades eftersom de var lokalt representerade. Femton jordbrukare ur de senare två grupperna tillfrågades efter urvalskriteriet att de skulle ägna sig åt primärproduktion av livsmedel. Syftet var att få en koppling till mat och livsnödvändigheter snarare än produkter som vi kan leva utan.

Intervjupersonerna finns i åldersspannet 36–65 år. Tre är män och två kvinnor och de är både heltids- och deltidssysselsatta inom olika typ av primärproduktion (Tabell 1, Bilaga 1). Åldern kopplas inte ihop med person på grund av konfidentialitetskravet.

Tabell 1 Urvalet. Intervjupersonerna (IP) i egen empiri. Se även Bilaga 1.

IP	Huvudsyssla	Intervjudatum	Tid	Typ av verksamhet	Omfattning
IP1	Fårbonden	2015-04-20	1t 34 min	Får/lammkött (KRAV), perenna växter, växthusodling	2 deltid
IP2	Spannmålsbonden	2015-04-20	1t 43 min	Vete, råg, ärtor, fånggrödor (KRAV)	1 deltid, 1 heltid
IP3	Småbonden	2015-04-26	2t 03 min	Växthusodling, plantskola, kor/"köttlådor"	2 deltid
IP4	Grisbonden	2015-04-26	1t 46 min	Grisbonde (frigående grisar), catering	1 heltid
IP5	Hösilagebonden	2015-05-02	1t 32 min	Hösilage, ved, självplock, kor/"köttlådor", hästar på ackord	2 deltid

Spannmålsbonden är aktiv medlem i Ekologiska Lantbrukarna (Ekologiska Lantbrukarna u.å). Av totalt fem intervjupersoner var totalt tre medlemmar i Ekologiska Lantbrukarna. Det innebär en överrepresentation i urvalet av jordbrukare med ekologiska förtecken eftersom även passivt medlemskap kan räknas som en sorts sympati och den stora merparten av

svenska jordbruk bedrivs konventionellt. I studien råder därför en underrepresentation avseende konventionella jordbrukare och jordbrukare som är LRF-medlemmar. Det förklaras av att jag inte fick tillgång till den lokala medlemslistan. Det påverkar och försämrar studiens validitet och berörs kort i studiens del om skevhet och begränsningar. Hösilagebonden är aktiv medlem i LRF.

Fenomenografi

Ordet fenomenografin kommer från grekiskans *phainomenon* och ordet definieras som ”läran om det som visar sig för ett medvetande” (Almers 2009, s. 76). Marton (1981) beskriver att metoden syftar till att beskriva de skilda uppfattningar av ett valt fenomen som framkommer vid djupintervjuer. Den fenomenografiska metoden lanserades på 1970-talet av en forskningsgrupp vid pedagogiska institutionen på Göteborgs universitet. I *Phenomenography: Describing conceptions of the world around us* beskriver gruppens ledare Ferenc Marton hur metoden syftar till att åskådliggöra underliggande uppfattningar, en sorts minsta gemensamma nämnare eller vad som inte alltid sägs uttrycks i ord. Det går ut på att identifiera och systematisera variationerna av uppfattningarna hos intervjupersonerna. Det som undersöks behöver därför vara signifikanta fenomen för de personer som studien omfattar. Metoden utgår ifrån att det finns ett begränsat antal uppfattningar om ett fenomen och att dessa kan kategoriseras. Summan av kategorierna beskrivs som *utfallsrummet* vilket blir ett slags kollektivt intellekt som befinner sig i ständig utveckling (Marton 1981).

Andra ordningens perspektiv

En ansats när man designar sin studie är att fråga hur personer uppfattar ett fenomen. Detta synsätt är centralt inom fenomenografin (Starrin 1994) och är vad som avses med andra ordningens perspektiv. En beskrivning som å andra sidan kan falsifieras motsvarar första ordningens perspektiv och omfattas inte av fenomenografin.

Uppfattningar som kvalitativt skilda kategorier

Begreppen *hållbar utveckling* och *hållbart jordbruk* framstår olika för olika människor. Uppfattningar kan grupperas i olika beskrivningskategorier som representerar skilda sätt att erfar begreppen vilket Marton beskrivs såhär:

Uppfattningen står ofta för det som är underförstått, det som inte behöver sägas eller som inte sägs, eftersom det aldrig varit föremål för reflektion. Det utgör en referensram inom vilken vi samlar våra kunskaper eller den grund, på vilken vi bygger våra resonemang (Marton & Svensson 1978, se Larsson 1986. s. 21).

Kategoriseringen av uppfattningarna kan inom fenomenografiska studier också utgöra en del av resultatet (Marton 1981, s. 14). Nedan beskrivs arbetet med att identifiera och systematisera uppfattningarna i skilda kategorier vilka tillsammans utgör utfallsrummet.

Utfallsrummet

Om uppfattningarna är kvalitativt skilda sätt att erfara någonting i omvärlden kommer det enligt fenomenografien inte att finnas ett obegränsat antal kategorier. De totala spektra av uppfattningar har jag troligen inte lyckats uppfatta och det är heller inte ambitionen eller målet för fenomenografiska studier. Istället strävar forskaren efter att beskriva den samlade bredden som framkommit. Oavsett vilket kallas detta utfallsrummet:

Denna uppsättning av uppfattningar benämns utfallsrummet för företeelsen i fråga. Vi kan dock aldrig vara säkra på att i en undersökning upptäcka alla tänkbara sätt att uppfatta något. (Fejes & Thornberg 2009, s. 123).

Metodansats och hållbarhetsbegreppet

Begrepp och fenomen som kan undersökas fenomenografiskt behöver vara signifikanta, alltså kända för allmänheten eller åtminstone för intervjupersonerna. Jag utgår ifrån att hållbarhetsbegreppet- och definitionen är väl känd, signifikant för de periurbana jordbrukarna. Studien stöder det genom att intervjuerna varat mellan en och en halv och två timmar. Hållbarhetsbegreppet är ett signifikant fenomen eftersom det använts sedan 1987 (WCED 1987) inom det svenska generationsmålet, miljökvalitetsmålen (Regeringen u.å), miljöpolitik och utvecklingsarbete globalt och lokalt (FN 2015, FN 2017, FN 2017), genom styrmedel, i offentlig förvaltning, i den allmänna debatten och i företags och organisationers verksamhet.

Metodredovisning

Eftersom jag inte ville eller kunde känna till intervjupersonernas (ibland benämnda som IP) förkunskaper om hållbarhetsdefinitionen bedömdes det viktigt att successivt lära mig intervjupersonernas uppfattningar genom att också etablera *hållbarhetsdefinitionen* för att förstås hur de erfor *hållbarhetsbegreppet*. Efter inledningsfrågorna ställdes så frågan: ”Vad betyder hållbar utveckling för dig?” (Bilaga 2). Beroende på svaret har jag (i rollen som intervjuare ibland benämnd IL) därefter läst upp hållbarhetsdefinitionen. När deras dagliga verksamhet genom triangulering med begreppet hållbart jordbruk kom på tal var det tydligt att också de med mindre begreppskunskaper hade uppfattningar om båda begreppen.

Jag har aktivt praktiserat tekniken probing, som syftar till att genom både verbal och ickeverbal teknik få intervjupersonen att fortsätta sitt resonemang (Fejes & Thornberg 2009, s. 126) bland annat genom att humma, nicka och via gester som uppmuntrar intervjupersonerna att fortsätta sina resonemang.

Avgränsning

Studien inkluderar periurbana jordbrukare inom ett område av 80 km runt Mälaren, sett från Stockholm och med närhet till både Uppsala, Enköping och Sala. Jordbrukare som inte är primärproducenter utan förädlar eller säljer annat än livsnödvändigheter, som kaféer, slakterier, handelsträdgårdar, valdes då bort. Fem avböjde intervju med främsta motivering att de inte kunde prioritera tiden mitt i högsäsong och övriga svarade inte.

Inga bilder eller andra tekniker med projektion har använts. Det kan vara effektivt för att komma åt en intervjupersons personliga uppfattningar (Fejes 2009, s. 125) och hade möjligen kunnat förbättra studiens reliabilitet.

Intervjuernas genomförande

Intervjuguiden (Bilaga 2) har på förhand skickats till och godkänts av handledaren efter enstaka korrigerings. Guiden kontrollerades och godkändes även av en person med tidigare vana av att genomföra och analysera djupintervjuer. Ingen pilotstudie har genomförts.

På förväg via e-post, telefon och vid intervjutillfället informerades jordbrukarna om att de i intervju förväntades utveckla sina tankar och resonemang om ett par fenomen. Inledningsvis fick de berätta om sin roll och funktion på gården, bakgrund, utbildning och hur de hamnat inom jordbruket. Därefter diskuterades begreppen i studiens frågeställning.

Intervjuguiden delades upp efter teman som inte kommunicerats till jordbrukarna. Frågorna har ställts på ett öppet sätt men med en underliggande tydlig struktur för att täcka in begreppen som omfattas i frågeställningen. Avsikten är som Larsson (1986) skriver: ”/.. / utifrån dessa ingångsfrågor, föra ett samtal som fördjupade intervjuarnas förståelse för den intervjuades uppfattning av fenomenet så långt som var möjligt”. (Larsson 1986 s. 26-27).

Vid frågor och svar har jag tänkt på och anpassat ordvalet, intonation, tempo, pauseringar och på andra sätt visat respekt och tacksamhet för att ha fått tillträde till deras tid. Jag har bejakat intervjupersonerna och uppmuntrat deras åsikter, attityder och uppfattningar för att få dem att fördjupa sina resonemang.

Datainsamling

Datainsamling har skett genom personlig intervju på fysisk plats och spelats in med hjälp av inspelningsfunktion på en mobiltelefon samt dator med extern mikrofon och programvara. Fem semistrukturerade intervjuer med intervjuguiden (Bilaga 2) som mall genomfördes mellan 2017-04-20 och 2017-05-02 och varade mellan 1 timme 32 minuter till 2 timmar och 3 minuter. Intervjuledare (IL kallad) och studiens författare är samma person. Intervjuerna hålls isär genom att rubriceras efter den aktuella intervjupersonens (IP kallad) huvudsakliga verksamhet/funktion/inriktning som jordbrukare: Fårbonden (som producerar och säljer lammkött från får), Grisbonden, Hösilagebonden, Småbonden och Spannmålsbonden.

Databearbetningsprocess

Här beskrivs processen som lett fram till beskrivningskategorierna. Kategorierna för hur hållbarhetsbegreppet uppfattas har genomgått en metod i sju steg som beskrivs av Fejes och Thornberg (Fejes 2009, s. 127–130). Tekniken går i första steget ut på att bekanta sig med materialet genom att läsa igenom det transkriberade och föra anteckningar. Steg två innebär att kondensera materialet och identifiera de mest signifikanta utsagor som representerar ”passager” där uppfattningarna börjar framträda. I steg tre jämför man passagera för att finna likheter medan steg fyra innebär den svåra uppgiften att gruppera de olika passagera, alltså att hitta samstämmigheter vad gäller de uppfattningar som framträder i citaten och att gruppera och kategorisera dessa. Steg fem innebär att artikulera vad essensen är i de olika kategorierna av uppfattningar som börjar framträda och i steg sex namnger man kategorierna. Slutligen i steg sju så kontrasterar man de olika kategorierna för att finna det som skiljer kategorierna åt, vilket ofta blir den sista kritiska delen i form av att dra gränser för vad en kategori innehåller, var den startar och slutar.

Analysprocess

Efter flertaliga genomläsning av transkriberingarna, sökande av passager i texterna som därpå jämfördes och grupperades för att få fram essensen, artikulerades likheterna, som gavs Processen gjordes om ett antal gånger tills jag nöjt mig med att ha etablerat studiens utfallsrum. Efter två försök med ett par veckors mellanrum framträdde kvalitativt skilda beskrivningskategorier. Därefter lät jag materialet vila två månader innan jag slutligen gav mig på att göra om processen en tredje gång genom att lyssna på intervjuerna, gå igenom det transkriberade materialet igen, ändra i begreppskategoriseringen och i materialet. Larsson beskriver det att det gäller att inte nöja sig med resultatet man först kommer fram till utan att kritiskt granska de kategorier man formulerat för och eventuellt omformulera vad som uppfattats (Larsson 1986. s. 31).

Forskningsetik

Intervjupersonerna informerades vid intervjutillfället med samma information som vid telefon och i det fall att e-post använts, om att de omfattas av konfidentialitetskravet och att de hade rätt att avbryta intervjun om de velat vilket inte skett. Det anses viktigt eftersom en del av har förtroendeuppdrag som tjänsteman och eller styrelseledamot. Den korta beskrivning om dem som framgår i resultatdelen och av Bilaga 1 har godkänts av dem efter korrigerings per e-post.

Skevheter och begränsningar

En svaghet är att i urvalet finns en överrepresentation av okonventionella jordbrukare i förhållande till konventionella. Det kan påverka studien på flera sätt. Intentionen har varit att skildra både konventionella, ekologiska liksom andra sorters jordbrukare men eftersom det var svårt att få kontakt med de konventionella jordbrukarna och tiden var en knapp blev urvalet studiens främsta svaghet. Däremot bör inte det låga antalet intervjupersoner vara en svaghet då fem anses tillräckligt¹².

Det egna intresset och engagemanget för frågorna har varit så stort att intervjun stundtals fått karaktären av ett samtal. Det kan ha påverkat validitet och reliabiliteten om intervjuledaren lämnar strukturen i intervjuguiden och ställer frågor på olika sätt i olika intervjuer. Som motvikt har det också underlättat att prata om komplicerade ämnen på ett naturligt och djuplodande sätt vilket kan ha påverkat studien att bli empirinära genom att verkligen ta reda på de personliga uppfattningarna om begreppen.

Denna studie tar stort stöd i delar av akademien genom Johan Rockström och Will Steffen vid Stockholm Resilience Centre (Stockholms Universitet, 2017). Deras studier har fått bred spridning och acceptans och är vetenskapligt granskade. Johan Rockströms är ansedd och gruppens forskning väl spridd vilket bevisas av Rockström utsetts som särskilt utvald forskare inom samhällsvetenskapen av Vetenskapsrådet 2016 (Vetenskapsrådet 2017).

Som forskare inom kvalitativa studier är man ofta själv den enskilt största källan till skevhet. Det är svårt att vara opåverkad i intervjuerna och att upprätthålla en professionalism och skicklighet att ställa rätt frågor på rätt sätt vid rätt tillfälle som det uttrycks av Larsson:

12 Dialog med seminarieledare Kajsa-Stina Benulic, Adjukt, Södertörns Högskola, 2017-04-28

I någon absolut mening kan man inte göra sig "fördomsfri" men å andra sidan skulle det vara absurt att hävda, att man alldeles skulle sakna förmåga att genom medveten reflektion sätta parentes runt en del för-givet-tagande. Det empiriska materialet ska vara en utmaning som utgör ett motstånd mot de föreställningar man går in i materialet med. (Larsson, 1986, s. 28)

Att etablera en sorts gemensam kunskapsnivå om hållbarhetsdefinitionen utgör en risk för skevhet. Det är viktigt att inte påverka sina intervjupersoner med information om hållbarhetsdefinitionen på så sätt att de kommer in i ett lärobokstänkande som beskrivits av Fejes som ett "oreflekterat refererande" (Fejes 2009).

Sammanfattningsvis har studiens lilla och icke-representativa urval och att det endast genomförts ett intervjutillfälle per person gjort att resultat är till låg grad generaliserbart.

Resultat

I studien har delats upp mellan hållbarhetsdefinitionen, att betrakta som den officiella definitionen, och hållbarhetsbegreppet, att betrakta som de intervjuades uppfattningar samt när fenomenet används i praktiken. Resultatet utgörs av intervjudeltagarnas uppfattningar av hållbarhetsbegrepp som grupperats i beskrivningskategorier vilka exemplifieras med citat som påvisar essensen av respektive kategori.

Studiens beskrivningskategorier

Det som övergripande framkommer om hur hållbarhetsbegreppet erfars har jag valt att kalla *Intressekonflikter inom hållbarhetsbegreppet* eftersom de intervjuade varit överens om att hållbarhetsbegreppet är befattat med svårlösta intressekonflikter. De två kvalitativt skilda huvudinriktningar inom dessa har fått namnen *Ekemoni* och *Det teoretiska begreppet*. Till det senare följer olika uppfattningar men som placerats under kategoriseringsrubriken *Det teoretiska begreppet*. Det betyder inte att de inte också skulle kunna stå för sig själva. Uppfattningarna presenteras och därefter görs detsamma för begreppet *hållbart jordbruk* som uppdelats i två kvalitativt skilda uppfattningar: *Svenskt optimerat jordbruk* och *Småskaligt kretslopps jordbruk*. Slutligen påvisas förekomst av avståndsmoral och ekologiska förståelse.

Intressekonflikter inom hållbarhetsbegreppet

Ekemoni – ekonomi som hegemoni

Jag lanserar härmed begreppet *ekemoni* som en sammanslagning av orden ekonomi och hegemoni¹³. Eftersom samtliga fem intervjupersoner, även de som enligt egen utsago är övervägande positiva till fria marknader, menar ändå att ekonomin har tilldelats ett sorts tolkningsföreträde över sociala och ekologiska aspekter i nutida samhällen. Ett talande exempel på hur det också påverkar det sunda förnuftet kommer från Hösilagebonden:

IP: Jag tänker såhär att ja, det är väl bra om det blir hållbar utveckling om det är någon som stoppar den här vansinniga rovdriften på allting. Om det går på något sätt att förändra det. Men jag känner mig väldigt skeptisk till det, därför att jag tror att det är väldigt svårt för politiker och styrande att ta sådana beslut. Att det är inte riktigt det man vinner röster på.

IL: Och vad är begränsningen där och vad vinner de röster på?

IP: Ja vad de vinner röster på behöver jag väl inte säga men det jag tror är svårt är att man kanske inte ska köpa nytt hela tiden utan att man istället ska laga saker. När jag gick i syslöjden fick jag lära mig att stoppa strumpor. [Det] Finns inte en människa som stoppar strumpor idag. Köper man nytt och så slänger man. Ja och slänger, ja i den bästa av världar så går det åtminstone till förbränning så att vi får ut lite energi där. Men nej, alltså det som en gång var självhushållning, naturhushållning, det var hållbart.

¹³ Hegemoni myntades som begrepp av den italienska marxistiska ideologen Antonio Gramsci som menade att det fanns både äkta och inbillad friheten, ett ”sunt förnuft” i begreppet hegemoni som syftar till den makt som utövas när ideologier, sunt förnuft och filosofier skapas. Hegemoni uppstår enligt Gramsci inte enbart genom manipulation utan är också ett resultat av att spela på människors sunda förnuft (Gamson 1992, s. 381-83).

Men vem vill hålla på och jobba som man gjorde då? Det finns ju knappt någon som vill hjälpa mig att rensa ogräs i jordgubbslandet. Man har för mycket pengar, man köper gärna nytt istället. (Hösilagebonden)

Här menar personen att det som tidigare varit sunt förnuft var naturhushållning och att ta själv laga saker som går sönder och vara sparsam med ekonomiska och materiella resurser, knappt längre existerar. Nutidsmänniskor har ont om tid men gott om pengar och prioriterar därefter bort ogräsrensning och manuellt arbete och köper istället nytt från industrin. Apropå att det då uppstår konflikter med övriga delar av hållbarhetsdefinitionen menar Fårbonden att:

Och det är ju uppenbart liksom på våldsagendan att så fort det blir ekonomisk kris eller liksom konflikter så finns det inte så mycket tid över att fundera på hållbarhetsfrågor. (Fårbonden)

Småbonden ger efter en träffsäker beskrivning av hållbarhetsbegreppet och sin uppfattning om problemen med ekonomin som dogm¹⁴ genom kortsiktigheten som kan råda i företagares hållbarhetsperspektiv:

Det är ju det som får alltihop att skita sig. Det här klassiska hållbarhetsarbetet då brukar man prata om liksom miljö, socialt och ekonomiskt. Problemet är att den ekonomiska, den övertrumfar det andra. Och då kan företagen säga såhär, och det gör de också: ”Ja fast om det inte är ekonomiskt hållbart då går det inte”. Och ytterligare ett problem är då vad som är ekonomiskt hållbart enligt deras sätt att se. Ja det är ju inte att deras företag ska finnas kvar om hundra år. Det är inte det de ser. Utan de ser ju kortsiktigt, alltså de ska göra vinst på kort sikt. Och det är inte det som hållbarhet handlar om. Och det rimmar väldigt dåligt med att inte göra av med mer resurser än vad den här planeten klarar av, vad vi klarar av. Och det där är ett jätteproblem och det pratar vi inte om. Man kan inte hålla på att säga så här att ”Vår definition av ekonomisk hållbarhet, det är ett kvartal”. Det går inte. (Småbonden)

Här uttrycks en skepsis mot företags kortsiktighet och att ekonomiska aspekter har kidnappat det sunda förnuftet och en misstro mot traditionella företags hållbarhetsarbete.

Ekonomin diktar däremot inte villkoren för studiens jordbrukare. Främst de mest småskaliga av dem, som också har jordbruket som en bisyssla, har andra drivkrafter än ekonomin. Nedan citat påvisar detta och ger därmed ett perspektiv på deras uppfattningar:

Om man ska börja prata ekonomi så är inget jordbruk lönsamt idag. Det är alldeles för låga priser på råvaror. Det finns liksom nästan inga bönder som lever enbart på jordbruket utan folk överlever genom att köra en massa andra uppdrag eller på att vara väldigt diversifierad och slita häcken av sig och hålla på med en massa kunder och göra allt för att få tusen inkomstkällor. Och så har vi hela stödsystemet, ju, som gör att det går att överleva överhuvudtaget. Eller många klarar sig inte. Mjölkbönderna lägger ner. Jättemycket grisbönder har slagits ut. (Fårbonden)

[..]

¹⁴ Dogm används här som begrepp eftersom *ekemoni* enligt ovan beskriver att: ”ekonomin har tilldelats ett sorts tolkningsföreträde över sociala och ekologiska aspekter i nutida samhällen”.

Det här kan aldrig bli ett lönsamt företag. Alltså vi kan aldrig konkurrera med andra grönsaksodlare, vi kan aldrig konkurrera ens med andra ekologiska grönsaksodlare om du förstår. Men vi ska inte göra det heller för vi ska göra något annat. Folk kommer hit för att antingen att de bor i närheten, de kommer hit för att det är trevligt att komma hit, för att det är fin natur att det kan finnas lite andra saker att göra också. Det är liksom den målgruppen vi ska vända oss till. Vi ska aldrig, vi kan aldrig bli så stora att vi kan sälja våra morötter till Konsum om du förstår? (Småbonden)

Det teoretiska begreppet

Rubriceringen antyder det dubbelbottnade och teoretiska men inte alltid praktiska resultatet som blir resultatet av att använda stora ord och sätta höga ambitioner i hållbarhetsdefinitionen (WCED 1987) jämfört med hur begreppet kommit att tolkas och utföras. Intressekonflikten som ligger inbakad i detta begrepp kan summeras med avsaknad av genuint intresse till att åstadkomma en stark hållbarhet. Gemensamt för alla intervjupersoner är också att man erfar att det är betydande skillnad på vad som sägs av politiker, myndigheter, samhälle, konsumenter, företag, organisationer och möjligen också dem själva, och vad som praktiskt görs i hållbarhetens namn. Uppfattningarna är förstås subjektiva men ändå balanserade eftersom jag läst upp och vi förhållit oss till hållbarhetsdefinitionen. På så sätt har intervjupersonernas egna uppfattningar utkristalliserats i uppfattningar om hållbarhetsbegreppet och jämförts med definitionen. Nedan är ett antal uppfattningar som är deras förklaringar till varför teoretiska ord är enklare än praktisk handling i sammanhanget.

Olika referensramar

Det är svårt att veta vad som bör räknas som hållbart. Hållbarhetsdefinitionen har kommit att tolkas med fritt tolkningsutrymme för olika aktörer vilket kan sammanfattas så här:

IL: ../ så jag undrar vad innebär begreppet hållbar utveckling för dig?

IP: [skratt] Greenwash, skulle jag säga. Rätt urvattnat och ointressant.

[..]

IP: Det kan betyda lite vad som helst. Ingenting och vad som helst.

IL: Mm. Kan du utveckla det lite mer?

IP: Ja. Jag kommer inte ihåg nu. Men jag minns att de där Brundtland[kommissionen] var väldigt mycket inne på att hitta en hållbar ekonomisk tillväxt och bryta den här decoupling-grejen.

[..]

IP: Och jag menar att det blev en sådan här grejer som med feminism, alla är feminister, alla vill ha hållbar utveckling. Så har alla olika idéer om vad det egentligen innebär.

Och har man varit i den där svängen att folk börjar prata om att ”Vi ska ha ekologisk och ekonomisk och vi ska ha social hållbarhet och det går inte om alla tre inte är med.”

Det känns liksom [skratt]: jag har hört det förut. Det kommer inte så mycket framåt.

IL: Är du är tveksam till dem tre tillsammans eller?

IP: Jo men du vet det är ett begrepp som alla vill ha. Allt är hållbart.. (Fårbonden)

Här hinner Fårbonden med att ironisera ”allt är hållbart” och att hållbar utveckling betyder för honom en sak: ”greenwash”. Småbonden gör en liknande tolkning: ”Ja, du [skratt]. Det är så otroligt utslitet och tyvärr så misshandlat liksom.” (Småbonden). Också Hösilagebonden,

Spannmålsbonden och Grisbonden är skeptiskt inställda till begreppet och hur det kommer att tolkas.

Fossil mentalitet

Samtliga intervjuade menar att den enskilt starkaste kraften till samhällets ohållbarhet är våra samhällens fossilberoende.

Det beror på att energin är för billig. Alltså vi importerar massor med varor ifrån länder där arbetskraften kostar inga pengar, insatsvarorna kostar inga pengar. Eller ta matsvinnet: jag menar hur hållbart är det? (Hösilagebonden)

Apropå kommande ekonomiska lågkonjunktur menade Fårbonden att det omöjliga görs möjligt med hjälp av billig fossil energin i nuvarande samhälle och att en utjämnande kraft i naturen kan bli framtidens svar på dagens situation.

Ja på ont och gott, eller när ekonomin går ner så använder vi mindre bränsle. Fossila bränsle. På ett eller annat sätt kommer ju hållbarheten, naturen jämnar ju ut i alla fall. Det som är ohållbart fixas, tas bort av naturen [skratt]. Så det beror ju på. Vad är hållbarheten, att vi kommer kunna ha exakt de samhällen vi har nu och den population vi har just nu i världen? Eller är hållbarheten att vi överhuvudtaget kommer kunna ha en överlevande mänsklig population? (Fårbonden)

Ett till perspektiv på hur tillgången på billig fossila energi påverkar att vi inte behöver tänka på pengar, matproduktion och matsvinn och andra resurser erbjuds här av Småbonden som pekar på att problemet är systeminbyggt:

För jag menar hållbarhet innebär ju att vi hushåller med resurserna. Det är det vi ska göra. Men när vi inte behöver det, när vi kan sprätta pengar runt oss, då kan vi ju slänga mat. Varför slänger vi så mycket mat? För att vi har råd med det [skratt]. Det är ju faktiskt så! Vi har råd med det, och det är för att oljan och livsmedelsföretagen säljer på oss alldeles för mycket mat. Därför att de måste ju tjäna pengar. (Småbonden)

Kortsiktiga prioriteringar

Spannmålsbonden uttrycker förfäran över kortsiktigheten i dagens jordbruk vilket får fungera som allegori för dagens samhälle och inte bara jordbruket.

Den fossila energin kommer tryta snart. 15 år är en kort tid. Om en 15 år och jag har hållit på i arton år och det har gått så fort. Så om 15 år kommer vi ha problem med att få fram bränsle. Så att om vi inte förbereder oss nu så kommer det bli väldigt tufft att klara av framtiden. Jag är så förvånad över att man inte uppmärksammar det mer. Man gör större gårdar, större maskiner, mer energiinput i verksamheten. Och man tittar inte på om 15 år. Det är så kortsiktigt. Istället för att titta på: hur ska vi alls klara av det här? (Spannmålsbonden)

Hösilagebonden pekar också på hur marknaden inte hanterar jordbruksfrågor på ett vettigt sätt och hur konflikten mellan stad och land, makt och olika delar av befolkningen blir synlig i periurbana lägen:

Men om man tänker stad och land så känner jag att staden förstår inte att den behöver landet. Och sedan så kanske inte vi på landet alltid förstår att vi behöver staden. Men det är ju ändå där vår marknad finns, det är där vi säljer våra produkter, det är där vi har

våra kunder. Jag kan känna att de värnar inte den goda jorden tillräckligt. Jag, känner att, även om jag är verkligen för den fria marknaden i mångt och mycket så känner jag ändå att bygga hus och samhällen på åkermark därför det är så lätt att dra ledningar och det är billigare det är inte klokt. (Hösilagebonden)

Ord och inga visor

Grisbonden menar att hållbarhetsbegreppet krockar med sysselsättningspolitik och att politiker inte kommer skapa hållbar förändring förstått som att de styrande är medvetna om att det handlar om tomma ord. Politikerna som refereras till har enligt bonden ingen ambition att fullfölja hållbarhetsdefinitionen och begreppet tappar betydelse.

Man kan göra nästan vad som helst för att skapa jobb. Men å andra sidan det är det för miljön helt idiotiskt att man kan sitta och åka lastbil korts och tvärs istället för att utnyttja järnvägar. Men det skapar jobb och då är det hållbart eller? Alltså de får inte ihop de här med varandra. Återigen, skulle man börja diskutera dem en och en, så går de inte ihop.

[..]

De får gärna visa på några konkreta exempel. Det skulle vara intressant.

[..]

För mig är det bara en fin fras liksom. Jag går inte här och tänker att ”nu jag ska jobba med hållbar utveckling”. (Grisbonden)

Om man ser till varför det skiljer så mycket på ord och handling ger följande citat av Småbonden bilden av en person med djup och problematiserande helhetsförståelse av att makthavare inte kommer förändra nuvarande och enligt samma person, ohållbara utveckling:

Vi pumpar upp mer olja än vad vi ska. Det är liksom så det är. Där har vi allting. Så det problemet är inte att vi inte vet vad vi behöver göra. Vi vet ju vad vi behöver göra. Problemet är att vi inte gör det [skratt]. Det är väl jättefint med klimatmål och klimatlagar men vad är poängen med mål om vi aldrig gör något? (Småbonden)

Dolda sociala och ekologiska kostnader

På samma sätt som att studien menar att ekemoni råder framträder att ekologiska och sociala aspekter ofta samverkar positivt. När ekonomin utvecklas starkt uppstår sociala och ekologiska kostnader om än fjärran i tid och rum. Sådär sade Fårbonden:

Att vara råvaruproducent är rätt kasst oavsett om man är bonde i Sverige eller ett u-land. /../ men vi vill inte slita häcken av oss för att gå runt på intäkterna från gården utan då väljer vi åtminstone i en uppbyggnadstid att jobba med annat. Så det är väl vår version av den ekonomiska hållbarheten.

[..]

/../ det som driver mig är inte längre någon ideologi eller teorier om att det ska vara ett hållbart jordbruk eller så utan det är att skapa ett sammanhang här på gården som är .. attraktivt, som jag tycker om att leva i, jobba i. Där jag mår bra och där alla människor och djur omkring mig mår bra. Skapa ett landskap som är estetiskt tilltalande och att hitta produktionssystem som är rationella och kräver lite skötsel och är roliga att jobba i. Det är det som driver mig. I 99 gånger av 100 eller nio gånger av tio åtminstone så leder det också till vad jag ser som en god hållbarhet. (Fårbonden)

Att inte flytta jordbrukets dolda kostnader till naturen är viktigt för alla som intervjuats. Så här resonerar Hösilagebonden om övergödning/närsaltsförluster till vattendrag via gödsling:

Alltså jag känner så här att de flesta jordbrukare är väldigt rädda om sina djur, de är väldigt rädda om sin mark, men det kanske inte är så att alla är så rädda om vattnet, därför att det ser man inte. Därför att man blir inte direkt påverkad själv. Och när man sprutar med insektsmedel eller med ogräsmedel eller svampmedel, så kanske man, att man slirar lite för man ser inte det.

[..]

Det är väldigt lätt att man kanske tänker att man om man ska köra ut dynga och så kör man lite nära kanske ett vattendrag, så hamnar det gödsel i vattendraget. Det är ju liksom inget bra och det vet vi att det inte är bra. (Hösilagebonden)

Uppfattningar om ett hållbart jordbruk

Begreppet hållbart jordbruk är svårdefinierat även för de intervjuade. I denna del har resultatet renodlats till att bara omfatta jordbrukarnas syn på om en systemförändring behövs inom jordbruket. Två inriktningar utstakade sig. Sammanfattningsvis var den ena uppfattningen för att jordbruket behöver genomgå en systemförändring och kraftigt minska sin energiåtgång, mark- och resursutnyttjande, insatsmedel mm. Den andra gruppen var mer av uppfattningen att antingen ny teknik eller lägre kostnader och konsumentpris var nyckeln till hållbarhet.

Svenskt optimerat jordbruk

När Hösilagebonden besvarade frågan om hållbart jordbruk nämndes spontant vilket försäljningspris som erhålls kopplat till konsumentmakt samt att ett hållbart jordbruk är möjlig via teknikförbättring inom rådande system.

IL: Hållbart jordbruk, vad är det för dig och vad känner du kring det?

IP: Ja, det beror på vad konsumenterna vill betala. Så alltså hållbart är ju att man egentligen skulle klara sig utan inköpta insatsmedel. Så funkar det ju inte idag för vi.. Alltså om vi inte använder traktorer för att producera brödspannmål eller för att producera potatis, alltså då är vi tillbaka på 1800-talet och riktigt hur det ska gå till vet inte jag. Men man kan väl säga det att de här tankarna om hållbart har ju även nått maskiner och traktorer i jordbruket och man har ju haft försök och gårdar där man har odlat raps och pressat rapsolja och sedan har man kört det i en dieselmotor och sedan har man då försökt att generera fram ström och försökt att vara självförsörjande helt och det skulle man kunna säga att det skulle kunna bli hållbart.

(Hösilagebonden)

Grisbonden är en kvalitetsmedveten entreprenör som också är tydligt affärsmässig och menar att priserna på och för svenskt jordbruk måste minska via subventioner och kostnads-sänkningar för att kunna konkurrera med europeiska och andra länders produkter.

Vi har ju inte haft någon jordbruksminister som verkligen prioriterat svenskt jordbruk och ser till att vi stärker det och säkrar det och en egen produktion och export av bra livsmedel. Det har ju aldrig varit aktuellt. Det har ju mer varit en belastning. Sverige har ju varit ett industriland där man ska göra bilar.

[..]

Men det finns ju skäl till att man i Danmark tar bort smågrisarna från suggorna betydligt tidigare till exempel och då behöver man mer antibiotika. Inom EU så skulle man ju försöka hålla mera likvärdiga regler liksom. Det gynnar ju inte produktionen i

stort om vi i Sverige går före med stora kostnader. Det är bara att vi får färre som producerar kött i Sverige. Utvecklingen är ju sådan. Vi har ju inte så många gårdar kvar. (Grisbonden)

Småskaligt kretsloppsjordbruk

En kvalitativt annan uppfattning om vad ett hållbart jordbruk är, som delas av Småbonden, Fårbonden och Spannmålsbonden handlar om att gå över till småskaliga kretsloppssystem.

Hållbart jordbruk innebär också ett jordbruk på något sätt som hela tiden återskapar sina resurser. Som ser till att hålla jorden i trim och att, att det fortsätter bildas mull och att cirkulera näringsämnen. Det är ett hållbart jordbruk för mig. Och även att inte lägga sina kostnader någon annanstans. Alltså lägger det till exempel på att utnyttja, att pressa djuren eller att orsaka massa miljöproblem. Bekämpningsrester i grundvattnet. Övergödning, klimatpåverkan. Eller att genom att ha ovärdiga arbetsförhållande för människor i tredje världen, men även här. (Småbonden)

[..]

Vi är tvungna att gå tillbaka till vad vi bedrev för snart hundra år sedan, krigstiden. Att vi har lite maskiner men mycket arbetskraft igen. Att vi plockar in ekosystemtjänster i jordbruket, att vi tar hjälp av djuren och sånt. Men jag tror att vi måste tillbaka till arbetskraft igen, att vi jobbar mer fysiskt, och att vi hittar på några bättre system. Men vi måste minska gårdarna, gå mer åt självhushållningssamhället. Jag tror att vi måste tillbaka dit. (Spannmålsbonden)

Resonemang som visar på avståndsmoral och ekologisk förståelse

Ibland slets intervjupersonerna mellan hopp och förtvivlan som när Småbonden brottas med sina egna uppfattningar om hållbarheten när dennes eget barn kommer på tal. Så här svarar bonden på om vi kommer att se en hållbar utveckling under barnets livstid:

Alltså det värsta är ju att jag tror att det måste bli .. eller jag ska inte säga att det måste bli.. Ja, jag tror att det kommer att bli så. Frågan är mer om det blir ordnad eller oordnad reträtt. För just nu lever vi på att det är billig olja. Men den där oljan kommer bli betydligt dyrare. Och jag tror också att vi kommer se andra typer av problem också. Och då kommer vi tvingas att hushålla. (Småbonden)

När Fårbonden tänker på moralfrågan undviks en dömande ton men jag läser ändå både in uppfattningen att visst beteende är moraliska tveksamt samtidigt som det uttalas stor respekt för alla bönders egna beslut:

Jag tror själv, jag får bara mer och mer respekt för lantbrukarkårens, de bönder vi har i Sverige. Därför att, de är sådana fantastiska mångsysslare och problemlösare.

Allkonstnärer, liksom.

[..]

Samtidigt, man kan ju resonera om det moraliska ansvaret. Är det moraliskt att liksom bespruta sina marker och förorena grundvattnet och döda djur? Är det moraliskt att hålla så stora ytor öppna? Sår i landskapet. Jag tycker inget om det [skratt] (Fårbonden)

Grisbonden ger nedan uttryck för ett avstånd mellan ett ”vi” (periurban landsbygd) och ett ”dom” (staden/tätort) som återkom under intervjuerna. Det handlar om vad politiker kan göra, samhällets riktning och vad detta utsätter nästa generation för i form av risker:

IP: Det är ju politikerna som bestämmer egentligen. Om de gick samman, blocken gick samman. Det här behöver vi göra för att vi ska funka, då kunde man ju göra så.

IL: Piska och livrem, vad heter det piska och morot.

IP: Ja jag menar det är ingen som agerar emot. Om man då förklarar. ../ För vi ser ju utvecklingen liksom. Den är fastslagen. Hur det sättet vi lever på påverkar miljön och i förlängningen våra nästa generationer. (Grisbonden)

Att bo på gård och möta sina konsumenter öga mot öga som yrkesjordbrukare kan bidra till den ekologiska förståelsen. Hösilagebonden som är den mest konventionella av de fem intervjuade, ger sin bild av den inom konventionellt jordbruk vanliga företeelsen att kemiskaliebespruta sina fält och grödor. Här framkommer ett av Hösilagebonden avståndsmoraliska resonemang om den självplock av jordgubbar som bedrivs på gården:

Jag odlar jag lite grand jordgubbar på gammalt vis. Jag vill inte ha någon handelsgödsel eller någon annan gödsel än det som kommer från djuren och jag vill inte spruta någonting på bären. Även om viss odling tillåter det.

[..]

Ja det är ett bra skäl till att tänka på nästa generation. Här får alla barn plocka jordgubbar. Jag tycker det är viktigt att tänka på nästa generation. Men om jag har en jordgubbsodling och de inte får stoppa i munnen, ja men hur kul är det? Då vill de väl aldrig åka och plocka jordgubbar som vuxna? (Hösilagebonden)

Diskussion

Hållbarhetsbegreppet

Det är tydligt att ett antropocentriskt perspektiv har format hållbarhetsdefinitionen och hur detta kommit att praktiseras genom vad studien benämner som hållbarhetsbegreppet. Studien etablerar ett mer heltäckande och explorativt teoretiskt ramverk än vad definitionen erbjuder och pekar på att sådan utveckling är möjlig men också avhängigt på att jordbruket lyckas bli mer hållbart.

Periurbana jordbrukarna har liksom alla andra sin personliga uppfattning om begreppet, som inte alltid stämmer överens med den som omfattas av den officiellt erkända (WCED 1987). De är naturligt eftersom de flesta av oss i olika situationer uppfattar och verkar för eller emot ekonomiska, ekologiska eller sociala aspekter. Studien har visat att hållbarhet enligt den officiella definitionen är svår att uppnå, kanske är det rent av utopiskt. Begreppet ska mer förstås som en ambition än ett uppnått jämviktsförhållande. Detta kan givetvis förändras i en framtid av antingen yttre omständigheter eller inre samhällsförändringar.

Hållbarhet, ekonomi och ekemoni

Det närmaste vi kommer en formell svensk hållbarhetsdefinition finns i Bilaga 7 till Långtidsutredningen SOU 2000:7 *Vad är hållbar utveckling?* (Fegler 2000). Att ekonomin har en styrande roll även här är tydligt redan i dess inledning:

Syftet med denna bilaga till Långtidsutredningen är att identifiera de faktorer som är av betydelse för att kunna bedöma om ett land har en hållbar utveckling. Den forskning som skett i Brundtlandkommissionens spår har till övervägande del tagit fasta på begreppets ekologiska dimension. Även i denna bilaga kommer tyngdpunkten att ligga på miljön och dess koppling till ekonomin. (Fegler 2000, s. 19)

Studien har i den egna empirin bekräftat att ekonomiska aspekter prioriteras före sociala och ekologiska inom hållbarhetsbegreppet vilket leder till dolda kostnader (Larsson 2016) och kan innebära betydande risker redan idag men även på sikt (Rockström 2009, Steffen 2015, Rockström 2016). Ekonomin kan även påverka vårt sunda förnuft om vi accepterar begreppet hegemoni (Gamson 1992) och det nya begreppet ekemoni.

Ekologisk förståelse och avståndsmoral

Begreppet *ekologisk förståelse* (Carlsson 1999) har varit viktigt för studien genom att vad som framkommit i resultatet utgjort möjliga förklaringar till varför det skiljer så mycket i ord och handling, teori och praktik, etik och moral när det kommer till hållbarhetsfrågor.

För hållbarhetsbegreppet är det enligt Almers (2009) den intergenerationella aspekten som är den svåraste att leva upp till och Almers citerar här Världskommissionen:

Vi lånar av kommande generationers miljökapital utan avsikter eller möjligheter att betala tillbaka. Våra barn och barnbarn kommer att fördöma våra slösaktiga vanor men de kan aldrig driva in vår skuld till dem. Vi handlar som vi gör, därför att vi inte kan ställas till ansvar: kommande generationer röstar inte; de har ingen politisk eller

ekonomisk makt; de kan inte ifrågasätta våra beslut. (WCED, 1988, s. 20-21, se Almers 2009, s. 71)

Hållbarhetsbegreppet är förknippat med ett moraliskt dilemma. Almers menar att transnationella samtal inte fungerar för att åstadkomma närhet till kommande generationer och istället förordar hon överbyggande och empirisk explorativ forskning om avståndsmoral (Almers 2009, s. 72).

Hållbart jordbruk

En rekordstark urbanisering bidrar till att periurbana jordbrukare har en dubbelt stressande situation (Wästfelt & Zhang 2015, s. 173) med fler konflikter om mark och vattenfrågor än sina motsvarigheter på landsbygden samtidigt som läget nära tätorterna innebär en hård och internationell konkurrens.

Ett jordbruk som bedrivs som några av jordbrukarna i studien kan fungera som en förebild och pusselbit för ett både intensifierat och hållbart jordbruk och därmed främja en hållbar utveckling i Sverige och andra länder. Ekologiskt kretsloppsjordbruk stämmer väl in på två av fem jordbrukare i min egen empiri (Småbonden och Fårbonden, se Bilaga 1) och med stöd av Larsson (2016) och Rockström (2016) menar jag att studiens periurbana jordbrukare som praktiserar ekologiskt kretsloppsjordbruk kan svara upp väl till samhällets behov av ett både hållbart och intensifierat jordbruk.

Svar på studies syfte och frågeställningar

Ekologisk förståelse och avståndsmoral har tillsammans med triangulering av hållbarhetsbegreppet ökat reliabiliteten i studien. Uppfattningarna i resultatet har tolkats med hjälp av dessa etik- och moralbegrepp som delförklarar att och varför hållbarhetsarbete innebär stora svårigheter och utmaningar för våra samhällen. Det har hjälpt studien att uppfylla syftet att identifiera uppfattningarna om hållbarhetsbegreppet. Studien har därmed blivit empirinära.

Studiens frågeställningar har varit:

1. Vad är jordbrukarnas uppfattningar om begreppet *en hållbar utveckling*?
2. Vilka uppfattningar har de av begreppet *ett hållbart jordbruk*?
3. Vad har jordbrukarna för tilltro till om hållbarhetsdefinitionen kan förverkligas?

Med vad som framkommer i studiens resultatdel och i samtliga punkter ovan i diskussionsdelen menar jag att jag har besvarat frågeställning ett och två.

För att svara på frågeställning tre hänvisar jag dels igen till resultatet och vad som står att läsa om avståndsmoral och ekologisk förståelse i denna studie. Dels visar studien att hållbarheten är möjlig genom Larsson (2016) och Rockström (2016) samt att alla studiens jordbrukare utom en tror att så kommer ske först efter olika grad av förändringar inte minst genom en minskad tillgång på fossila drivmedel inom jordbruket och i våra samhällen i stort. Fårbonden använder begreppet att det finns ”en dold resiliens i samhället” med vilken han menar att vi ”troligen” kan ställa om rätt snabbt om vi måste i samband med större energikris eller liknande (Fårbonden, Bilaga 1). Hösilagebonden konstaterar att: ”Jag tror att vi har

någon förmåga att i sista stund, hoppas jag, kunna dra i nödbromsen, och då är det alla bromsarna på en gång.” (Hösilagebonden, Bilaga 1).

Studiens tillämpbarhet

Studien har visat att det föreligger behov av att undersöka om och hur hållbarhetsbegreppet kan vitaliseras och reformeras. Vidare användning av studien kan vara att det nya begreppet ekemoni kan bli föremål för andra studier och analys.

Jag menar att studien ger underlag för andra att beforska vad som framkommit i resultatet, diskussionen och slutsatserna på ett sätt som kan ge större akademisk tyngd, generaliserbarhet och spridning inom forskningsområden relaterade till jordbruk, lantbruk, stadsplanering, pedagogik, miljöetik, humanekologi, moralfilosofi, ekologisk ekonomi eller miljöekonomi.

Slutsatser

De periurbana jordbrukarna i min studie har visat att det finns många förbättringsområden inom hållbarhetsarbetet. Jordbrukarnas uppfattningar om hållbarhetsbegreppet visar, stöttat av tidigare forskning, att det finns ett glapp mellan teori och praktik inom hållbarhetsbegreppet. Vidare slutleds att den 30 år gamla hållbarhetsdefinitionen från rapporten *Our common future* (WCED 1987), oavsett dess ambitioner, är bevisat svår att praktiskt tillämpa. På så vis skulle definitionen och begreppet kunna berikas med vad som framkommit i det teoretiska ramverket, resultatet, analysen och diskussionen i denna studie.

Jordbrukarna i den egna empirin pekar ut att hållbarhetsbegreppet praktiseras så att det närmast uppfattas som en klyscha. Studien har ändå visat att ekonomisk, ekologisk och social utveckling kan samverka exemplifierat av Larssons (2016) studie för Östersjöregionen. Flera av studiens jordbrukare kan utgöra goda exempel för de hållbara periurbana jordbrukare som kommer efterfrågas i ett allt mer urbaniserad värld, märkt av klimatförändringar och sparsammare resursanvändning.

Min studie visar att avståndsmoral och ekologisk förståelse kan vara instrumentella begrepp för hållbarhetsbegreppet och att brist på dessa kan vara delförklaringar till skillnader mellan ord och handling i nutida hållbarhetsarbete. Almers beskriver att avståndsmoralen kopplar ihop det intergenerationella perspektivet som anses underbetonat inom hållbarhetsbegreppet:

Avståndsmoraliska ställningstaganden leder inte med nödvändighet till samma slutsatser om vilka handlingar som är rätt eller fel eller som är hållbara eller ohållbara. Däremot innefattar de att ställningstagandet motiveras av att även kommande generationer eller i andra avseenden avlägsna andra, tillerkänns rättigheter och moralisk signifikans. (Almers 2009, s. 73)

Referenser

- Almers, E. (2009) *Handlingskompetens för hållbar utveckling – tre berättelser om vägen dit*. Diss., Jönköping Universitet. Jönköping: Univ.
- Beras Implementation (u.å.). *Ecological Recycling Agriculture (ERA)*.
<http://www.beras.se/implementation/index.php/en/2012-02-09-21-53-40/ecological-recycling-agriculture-era> [2017-05-18]
- Bondens i Uppland. (u.å.). *Bondens i Uppland ekonomisk Förening*.
<http://www.bondensmatiluppland.se> [2017-05-18]
- Carlsson, B. (1999). *Ecological Understanding – a space of variation*, Diss., Luleå Tekniska universitet. Luleå: Univ.
- Ekologiska Lantbrukarna i Sverige (u.å.). *Ekologiska Lantbrukarna*. <http://ekolantbruk.se/>. [2017-05-18]
- EU. (2017). *Paris Agreement*. Bryssel: EU-kommissionen/European Commission (2017-05-27). https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en [2017-05-18]
- Fegler, C., Unemo, L. (2000). *Vad är hållbar utveckling? Bilaga 7 till Långtidsutredningen 1999/2000*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Fejes, A., Thornberg, R. (Red). (2009). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.
- Finansdepartementet. (2000). *Statens offentliga utredningar 2000:7*. Finansdepartementet. Stockholm FN: Förenta Nationerna. (1992). *Report of The United Nations Conference on The Environment and Development*. Rio: Generalförsamlingen. 1992-08-12.
- FN: Förenta Nationerna. (2015). *The Millennium Development Goals Report 2015*. FN/UND. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/mdg/the-millennium-development-goals-report-2015.html>. [2017-05-18]
- FN: Förenta Nationerna. FN/UNDP. (2017). *Sustainable Development Goals*. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/background.html>. [2017-05-18]
- FN: Förenta Nationerna. FN/UNDP Sverige. (2017). *Om globala målen*. <http://www.globalamalen.se/om-globala-malen/> [2017-05-18]
- Fogelfors, H. (Red). (2015). *Vår mat, Odling av åker- och trädgårdsgrödor*. Lund: Studentlitteratur.
- Gamson, W. A., Croteau, D., Hoynes, W., Sasson, T. (1992). *Media Images and the Social Construction of Reality*, Annual Review of Sociology, Vol. 18, s. 373-393
- HELCOM. (2005). *Nutrient Pollution to the Baltic Sea in 2000*. Baltic Sea Environment Proceedings Nr. 100. Helsingfors: HELCOM
- Fegler, C., Unemo, L. (2000). *Vad är hållbar utveckling? Bilaga 7 till Långtidsutredningen 1999/2000*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Larsson, M. (2016), *Towards a Sustainable Food. Entrepreneurship, Resilience and Agriculture in the Baltic Sea Region*. Diss., KTH, Kungliga Tekniska Högskolan
- Larsson, S. (1986), *Kvalitativ analys, exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, J., Fischer, G. (2011). *Livsmedelsförsörjning i ett krisperspektiv*. Stockholm: Livsmedelsverket.
- LRF (2017). *Mälardalen*. <https://www.lrf.se/mitt-lrf/regioner/malardalen/>. [2017-05-18]

Lundgren, J. L. (Red). (1993). *Views and values of nature*. I: Lundgren, J. L. Views of nature, (Red). (Report 1993:3). Stockholm: Naturvårdsverket & Forskningsrådsnämnden. s. 62-89.

Marton, F., Svensson & Svensson, L. (1978). *Att studera omvärldsuppfattningar. Två bidrag till metodologin*. Rapport från pedagogiska institutionen, nr 158. Göteborg: Göteborgs universitet.

Marton, F. (1981). *Phenomenography: Describing conceptions of the world around us*. Instructional Science, 10. Holland: Springer. s. 177-200.

Nationalencyklopedien. (u.å). *Kultur*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/kultur> [2017-09-04].

Nationalencyklopedien. (u.å). *Resiliens*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/resiliens> [2017-09-11]

Regeringen (u.å) *Miljömål för politiken*. <http://www.regeringen.se/regeringspolitik/sveriges-miljomal/malet-for-miljopolitiken/>. [2017-05-18]

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, A., Chapin, FS 3rd., Lambin, EF., Lenton, TM., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, HJ., Nykvist, B., de Wit, CA., Hughes, T., van der Leeuw, S., Rodhe, H., Sörlin, S., Snyder, PK., Costanza, R., Svedin, U., Falkenmark, M., Karlberg, L., Corell, RW., Fabry, VJ., Hansen, J., Walker, B., Liverman, D., Richardson, K., Crutzen, P., Foley, JA. (2009). *A safe operating space for humanity*. Nature. 2009-09-24; Vol 461. s. 472-475.

Rockström, J., Williams, J., Daily, G., Noble, A., Matthews, N., Gordon, L., Wetterstrand, H., Declerck, F., Shah, M., Steduto, P., de Fraiture, C., Hatibu, N., Unver, O., Bird, J., Sibanda, L., Smith, J. (2016). *Sustainable intensification of agriculture for human prosperity and global sustainability*. Ambio. Vol. 46(1). s. 4–17.

Starrin, B., Svensson, P-G. (1994). *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Steffen, W. Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S.E., Fetzer, I., Bennett, E., Biggs, R., Carpenter, S, de Vries, W., de Wit, C., Folke, C., Gerten, D., Heinke, J., Mace, G., Persson, L., Ramanathan, V., Reyers, B. and Sörlin, S. (2015). *Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet*. Science Vol. 347 Nr. 6223.

Sörlin, S. (1991). *Naturkontraktet*. Stockholm: Carlsson Förlag

Uddenberg, N. (1995). *Det stora sammanhanget*. Nora: Nya Doxa.

Vetenskapsrådet. (2017). *10 svenska forskare får bidrag från ERC inom Advanced Grant*. 2017-03-27.
<https://www.vr.se/nyheterpress/nyheter2017/10svenskaforskarefarbidragfranercinomadvancedgrant.5.545ca4015af1e6f5be36d1c.html>. [2017-05-19]

WCED. (1987). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.

Wästhälv, A., Zhang, Q. (2015). *Reclaiming localisation for revitalising agriculture: A case study of peri-urban agricultural change in Gothenburg, Sweden*. Journal of Rural Studies. Holland: Elsevier B.V.

Bilaga 1: Urval

IP	Huvudsyssla	Intervjudag	Total tid	Typ av verksamhet
IP1	Fårbonden	2015-04-20	1 h 34 min	Får/lammkött (KRAV), perenna växter, växthusodling
IP2	Spannmålsbonden	2015-04-20	1h 43 min	Vete, råg, ärtor, havre, fånggrödor (KRAV)
IP3	Småbonden	2015-04-26	2h 03 min	Växthusodling, plantskola, kor/nötkött
IP4	Grisbonden	2015-04-26	1h 46 min	Kött fr. frigående grisar, catering
IP5	Hösilagebonden	2015-05-02	1h 32 min	Hösilage, ved, självplock, nötkött, hästar

IP1: Fårbonden.

Ca 35 år. Bor på gård i Enköpings Kommun. Delägare (50/50) tillsammans med sin partner, 40 hektar, skog och åkermark, ca 40 får (tackor), som ger ca 60–70 lamm per år, KRAV-certifierad och säljs till konsument i lammlådor. Även växthusodling i liten skala. Verksam på platsen sedan 2012. Styrelseuppdrag i ideell förening om odling. Deltidsbonde. Uppvisar neutralt ekonomiskt resultat.

Min bedömning är att jordbrukaren bedriver ett kretsloppsjordbruk med väldigt små eller inga näringsförluster. Jag baserar det information som framkommit under intervjun, bondens egen kompetens och på vad jag sett vid intervjutillfället på gården.

IP2: Spannmålsbonden

Ca 55 år. Bor i hus i Enköpings Kommun. Arrenderar 140 hektar, 40 km norr om gården, av åkermark för ekologisk, KRAV-certifierad växtodling. Försäljning sker till grossist. Odlar spannmål, ärtor och fånggrödor. Verksam på platsen sedan 2015. Deltidsbonde. Styrelsemedlem i ekonomisk förening för ekologiskt jordbruk. Uppvisar positivt ekonomiskt resultat.

KRAV-certifierad storskalig spannmålsbonde. Har inte egen djurbesättning. Brukaren uttalar sig positiv till att ha djur men äger inte utan arrenderar gården.

IP3: Småbonden

Ca 50 år. Bor på gård i Uppsala Kommun. Delägare (50/50) med sin partner. Begränsat kommersiell växtodling (sparris, morötter, mm) som säljs direkt till konsument samt till lokal livsmedelsaffär, fem egna kor för första gången sommaren 2017. Verksam på platsen sedan 2013. Deltidsbonde. Medlem i Ekologiska Lantbrukarna. Uppvisar neutralt ekonomiskt resultat.

Min bedömning är att jordbrukaren 2017 bedriver ett kretsloppsjordbruk eftersom ett eget djurbestand av nötkreatur som tidigare år varit på sommarbete på gården då flyttar in permanent samt en hög ekologisk förståelse och den jordbrukspraxisen jag bevittnat på plats.

IP4: Grisbonden

Ca 65 år. Heltidsbonde på gård i Enköpings kommun. Ägare och enmansföretagare. Föder upp grisar av speciell ras, som säljs till fackhandel och restaurang samt genom egen catering. Verksam på platsen sedan 1972, grisverksamhet på heltid sedan 1990. Uppvisar positivt ekonomiskt resultat.

IP5: Hösilagebonden

Ca 60 år. Heltidsbonde på gård norr om Stockholm. Tillsammans med sin partner (helägare) driver jordbrukaren gården, säljer främst till konsument: hösilage, nötköttlådor, ved, självplock potatis och jordgubbar, hyr ut rum/hus samt inackordering av hästar. Verksam på platsen sedan 1985. Medlem i Lantmännens Riksförbund, LRF, styrelseuppdrag inom förbund inom lantbruk, sitter med i kommunal nämnd. Uppvisar positivt ekonomiskt resultat.

Bilaga 2: Intervjuguide

1. BAKGRUND OCH SYFTE

2. UPPVÄRMNING och BAKGRUND

2.1: Skulle du vilja beskriva din roll inom jordbruket på gården?

2.2 Hur många år har du bedrivit jordbruket här och hur länge har du hållit på med jordbruk innan dess?

2.3 Vad har du jobbat du med tidigare?

2.4 Är jordbruket din huvudsysselsättning och har du någon annan sysselsättning?

2.4.1: Kan du leva på ditt jordbruk med de kostnader du har?

2.4.2 Har du några anställda? Heltid? Hur många?

2.4.3 Har du ett positivt resultat i verksamheten?

2.5 Kan du beskriva din yrkesrelaterade bakgrund/utbildning?

2.6 Var har du avklarat för studier på högre nivå?

2.7 Kan du beskriva vilka organisationer du är medlem i eller har förtroendeuppdrag för som relaterar till ditt jordbrukande?

2.8 Vad tycker du att de nya blocköverskridande Livsmedelsstrategin?

2.9 Vad har du för åsikt om i vilken utsträckning de representerar dina intressen?

3.10 Hur, om alls, tycker du att den påverkar dig?

3. KUNSKAP OCH ATTITYD till "Hållbar Utveckling-begreppet"

3.1 Vad innebär hållbar utveckling för dig?

3.2 Kan du dela upp hållbar utveckling-begreppet i olika delar (IP informerar vid behov: Social, Ekonomisk, Ekologisk) ?

3.3 Vad tycker du om ordet/begreppet?

3.4. Vad innebär det i din/er verksamhet på gården och i jordbruket du/ni bedriver?

3.5 Hur konkret påverkar det ditt liv, din arbetsdag?

3.6 (IP läser vid behov upp definitionen enligt Brundtlandkommissionen): Är denna beskrivning något du hört förut? Vad tycker du om den?

3.7 Vad skulle du säga är en korrekt av var vi befinner oss i förhållande till den beskrivningen? Hur nära eller långt ifrån den visionen är vi?

3.7.1. Vad är utsikterna skulle du säga för att vi är på väg att uppnå det läget/målet?

3.7.2. Kommer det ske under din livstid tror du? Dina barns? När/om?

3.8 Utifrån vad du vet om HU, vad är hållbart jordbruk för dig?

3.8.1 Hur väl stämmer det överens med där du är i ditt jordbruk? Hur nära eller långt ifrån är du sett utifrån ett lokalt, regionalt, globalt perspektiv?

3.8.2 På en skala mellan 0-10, där 0 är inte alls hållbar och 10 fullständigt hållbar, hur hållbar är din verksamhet, jämfört med ett motsvarande genomsnittligt annat svenskt jordbruk?

3.8.3 Var på samma skala tror du att en genomsnittlig svensk konsument skulle placera din verksamhet?

3.8.4 Av alla jag nämnt ovan, är det något annans perspektiv och poängsättning du vill tillföra som värdefullt? Är det någons perspektiv som du tycker saknas här?

3.9 Vi pratade förut om de nya blocköverskridande Livsmedelsstrategin. I vilken utsträckning tycker du att den är förenlig med en HU?

4. ANSVAR

- 4.1 Kan du ge exempel på hur du tycker att du bidrar till en hållbar utveckling (lokalt, regionalt och globalt) ?
- 4.2 Vi kan alla ha olika bild av begreppet HU-begreppet. Vem, om någon, tycker du har skapat och eller driver på arbetet med HU idag?
- 4.3 Vad är jordbrukarnas eget ansvar för graden av hållbar utveckling inom svenskt jordbruk? Intressant, tycker du att jordbrukarna tar sitt ansvar?
- 4.4 Vad är konsumenternas ansvar för graden av hållbar utveckling inom svenskt jordbruk?
- 4.41 Tycker du att konsumenterna tar sitt ansvar?
- 4.5 Vad är lokalpolitikernas ansvar för graden av hållbar utveckling inom svenskt jordbruk?
- 4.51 Tycker du att lokalpolitikernas tar sitt ansvar?
- 4.6 Vad är myndigheter och statliga ansvar för graden av hållbar utveckling inom svenskt jordbruk?
- 4.61 Tycker du att myndigheter och statliga tar sitt ansvar?
- 4.7. Vem/vilken organisation eller person tycker du "äger frågan"? Alltså: vem driver utvecklingen vad som gör att svenskt jordbruk är att betrakta (eller inte?) som hållbar?
- 4.8 Samma fråga som 4.7 men vem (om någon) borde vara mer driven i frågan och sätta definitionen, ta plats i debatten om du fick bestämma?
- 4.9 Vilken organisation eller sammanslutning är bäst lämpad att driva frågan (att "definiera ett hållbart svenskt jordbruk") av dessa:
Sveriges konsumenter, LRF, KRAV, Länsstyrelserna, Livsmedelsföretagen, Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Livsmedelsverket, Näringsdepartementet
- 4.10 Har du något annat förslag på en person eller organisation?
- 4.11 Samma fråga som 4.9 med om du lägger till dessa aktörer:
EU:s jordbrukspolitik, FN/FAO, andra överstatliga samarbeten, transnationella handelsavtal?

5. ATTITYD, FÖRDJUPNING

- 5.1 Berätta mer om hur du hittar hållbara affärsmodeller?
- 5.2 Känner du till några markkonflikter när städer växer, kopplat till ditt jordbruk i din region?
- 5.3 Verkar du för/bidrar du till lokal livsmedelssäkerhet?
- 5.4 Berätta om och hur du verkar du för/bidrar du till ekosystemtjänster i regionen?
- 5.5 Berätta om och hur du verkar du för/bidrar du till biodiversitet i regionen?

6. FRAMTIDEN

- 6.1 Hur skulle du vilja att ditt arbetet med jordbruket utvecklades?
- 6.2 Hur, om alls, tror du att klimatförändringarna kommer påverka din verksamhet?
- 6.3 Tror du att EU:s jordbrukspolitik kommer spela en större eller mindre roll för din verksamhet framöver?
- 6.4 Vad har du för tankar om gården, ditt jordbruk och arv/generationsskifte? Vem driver denna gård om en, två tre generationer?
- 6.5 Vem om någon skulle du rekommendera att gå i dina fotspår?